

**JONGE
DENKERS
OVER GROTE
RELIGIES**

Annette van der Elst

CHRISTENDOM

Annette van der Elst

CHRISTENDOM

Uitgeverij
Ten Have

Inhoud

Inleiding 7

HOOFDSTUK 1

Mensbeeld: goed en gelijk, vrij en niet alleen 17

1.1 De mens is een met rede begiftigd wezen 17

1.2 Mensen zijn allemaal gelijk 20

1.2.1 Man en vrouw 24

1.3 De mens is vrij 26

1.3.1 Negatieve vrijheid 27

1.3.2 Gebonden vrijheid 28

1.3.3 Vrijheid van het hart 28

1.4 Leven met de ander en met God 30

HOOFDSTUK 2

Moraal: liefde 31

2.1 De regels: de oude moraal wordt afgebroken 31

2.1.1 Een universele moraal: iedereen doet mee 35

2.1.2 Letter en geest 36

2.1.3 De geest laten spreken: anderen helpen 39

2.1.4 En toch, steeds weer die regels 40

2.2 De liefde vervult de wet 44

2.2.1 Seks, katholiek 45

2.2.2 Seks, protestant 49

2.2.3 Homoseksualiteit 51

2.2.4 In den beginne was... Gods liefde 54

- 2.2.5 Menselijke liefde 55
- 2.2.6 Wie is mijn naaste? 58
- 2.2.7 Aan naasten geen gebrek 59
- 2.2.8 Doorslaan in berouw 62
- 2.2.9 Naastenliefde is niet nuttig 63

HOOFDSTUK 3

Verlossing: troost en hoop 67

- 3.1 Het mysterie van de verlossing 67
- 3.2 De collectieve verlossing 70
  - 3.2.1 Mimetische begeerte 72
  - 3.2.2 Zondebok 73
- 3.3 Individuele verlossing 77
  - 3.3.1 Ruimte voor lijden 78
  - 3.3.2 Het verdriet kunnen voelen 79
  - 3.3.3 Waarom die omweg? 81
  - 3.3.4 Dichter bij God 82
  - 3.3.5 Aangeraakt worden 86
  - 3.3.6 De zachtmoedige troost van Maria 88
  - 3.2.7 De kracht van symbolen 92
- 3.4 Hoop 96
  - 3.4.1 Geen eeuwig, maar een gelukkig leven 99
  - 3.4.2 Symbolen geven zin 101
  - 3.4.3 Bidden en mediteren 105

Een woord van dank 110

Geraadpleegde bronnen 112

Noten 116

HOOFDSTUK I

Mensbeeld: goed en gelijk, vrij en niet alleen

Ja, het woord is vlees geworden! (Joh. 1, 14)

1.1 *De mens is een met rede begiftigd wezen*

In de grondleggende teksten van het christendom wordt de mens niet gezien als de onderdanige, goedgebouwde en irrationele figuur waar christenen vaak voor werden en worden aangezien. Opvallend is dat de eerste christenen een heel ander beeld van de mens hadden, een beeld dat in onze tijd weer aan kracht wint. Uitgangspunt van dat mensbeeld is dat de mens is gemaakt naar Gods beeld en gelijkenis. Dat is de meest fundamentele uitspraak in het Oude Testament over het wezen van de mens: hij is geworden als God (Gen. 1, 26-27). Of zoals in het boek Leviticus staat: 'Wees heilig, want Ik, de HEER uw God, ben heilig' (Lev. 19, 1-2). Gelijk zijn aan God wordt voor de jood en de christen een opgave. De mens moet de belangrijkste eigenschappen van God verwerven: gerechtigheid en liefde. Dan kan de mens 'wandelen met God'.

Nog later – met de komst van Jezus – zal de mens niet meer alleen zijn *als* God, maar zelf goddelijk worden. Jezus verzinnebeeldt de mens-God of God-mens. Hij is zowel goddelijk als menselijk, in zijn zwakte en lijden is Hij zelfs 'menschelijker' dan de doorsneemens. Maar door zijn verrij-

Is Christus de Zoon van God?

‘Christus was een “gewoon” mens met buitengewone gaven.’ Dat antwoordt dertig procent van de rooms-katholieken, negen procent van de leden van de PKN en elf procent van de leden uit overige christelijke kerken op de vraag naar hun opvatting over de persoon van Christus. De rest van de ondervraagden gelooft dat Jezus Christus de Zoon van God is of door God gezonden. Van de ‘buitenkerkelijken’ meent twintig procent dat Jezus Christus de Zoon van God is of door God is gezonden.

Bron: *God in Nederland*, 2006

zenis na de kruisdood is Hij goddelijker dan de mens was. Met die God-mens zal de christen zich identificeren, door Hem zal hij zich laten inspireren.

Interessant is dat Jezus juist voor het christendom van deze tijd een nieuwe inspiratiebron is. De mens is net als Jezus. Hij is bijvoorbeeld van nature goed, zo heeft de huidige paus Benedictus XVI verschillende keren benadrukt, geheel in overeenstemming met de rooms-katholieke traditie. We hebben geen wet van buiten nodig om het goede te doen; het gebod om de naaste lief te hebben is door God in de natuur van de mens gegrift.

Traditioneel wordt deze gedachte in het protestantisme juist bekritiseerd. In navolging van Luther waren protestanten ervan overtuigd dat de mens zondig was, en niet in staat om uit zichzelf het goede te doen. Alleen met de hulp van God zou de mens dat kunnen. Opvallend is dat daar nu een kentering in is gekomen, ook bij protestanten wordt het beeld van de mens die van nature goed kan zijn steeds

meer aangehangen en uitgedragen. ‘We hebben te lang de mens en God uit elkaar gehaald,’ preekte dominee Martin Kroon tijdens de kerstnacht in de protestantse kerk van Best, Oirschot en Beerzen. ‘We namen aan dat God goed is en de mens slecht. De ouderen onder u zullen zich dat nog wel herinneren. Zo is ook dat donkere, negatieve mensbeeld in ons calvinisme ontstaan.’ Vervolgens riep de dominee de mensen op om daar afscheid van te nemen. God en zijn goedheid staan volgens hem niet *buiten* de mens, ze kunnen wonen *in* de mens. ‘Zoals Hij dat deed in het Kind Jezus. De menswording van God betekent ook, om het zo maar eens te zeggen, “godwording van de mens”. Sterker nog: daartoe zijn wij zelfs bestemd. Dat God in ons woont.’

Die goede God die in ons woont, dat is wat we volgens de dominee werkelijk zijn. We mogen dan soms kwaad – of in psychologische termen: agressief – zijn, maar in onze kern zijn we nu juist goed, zegt hij: ‘God woont in ons verlangen, onze diepste vrede waarnaar wij hunkeren en waarnaar wij op weg zijn. Hij woont in die kern van ons, het wezen dat we soms zo diep hebben weggestopt achter allerlei façades, agressie en angsten. Hij woont in die puurheid die in ieder van ons zit. Hij woont in de warmte van een lijf of van een hand, in de omhelzing bij groot verdriet of in de nabijheid van de ander in jouw wanhoop, in de vreugde die je met elkaar deelt. Hij woont daar waar ons gezicht zacht, onze stem warm, ons gepantserde hart smelt. God is soms zo heel dichtbij.’²

Wat betekent het verder dat God in de mens woont? Als kind van God zal ieder mens gelijk zijn aan ieder ander mens. Iedereen is uit hetzelfde hout gesneden. Niemand is meer, niemand is minder. Dat is kortweg de boodschap die Jezus en, naar zijn voorbeeld, de eerste christenen uit-

droegen. Verder kenmerkt de mens zich net als God door de rede. Die rede stelt hem in staat om zich te verheffen boven de omstandigheden waarin hij leeft. Hij kan terugkijken, vooruitkijken, de situatie overzien. Dat maakt hem vrij, maar die vrijheid ontslaat hem niet van zijn verantwoordelijkheid voor de wereld waarin hij leeft. Integendeel, juist die vrijheid stelt hem in staat tot verantwoordelijkheid en is zelfs een opdracht om zich om de wereld te bekommeren.

Deze ideeën liggen ten grondslag aan onze huidige opvattingen over gelijkheid, individuele vrijheid en keuzevrijheid. Zonder het christendom, dat aan het individu een grote waarde hecht, zouden de mensenrechten nooit zijn ontstaan – de mensenrechten die tegenwoordig zo ‘heilig’ en vanzelfsprekend zijn.

1.2 Mensen zijn allemaal gelijk

Zo'n tien jaar na de geboorte van Jezus wordt de apostel Paulus geboren. Als hij in onze tijd had geleefd, zouden we hem al snel een revolutionair noemen: hij roept de mensen op om de verschillen tussen hen af te schaffen, want iedereen is in wezen gelijk: 'Trek de oude mens met zijn gedragingen uit,' schrijft hij in een van zijn brieven (Kol. 3, 5-15). 'Bekleed u met de nieuwe mens, die wordt vernieuwd tot het ware inzicht, naar het beeld van zijn schepper.' Als iedereen aan zijn oproep gehoor geeft, zullen de mensen terechtkomen in een utopische wereld zonder verschillen, zonder rangen en standen, zonder het verschil tussen vreemd en eigen: 'Dan is er geen sprake meer van Griek of Jood, besnedene of onbesnedene, barbaar, Skyth³, slaaf, vrije mens.'

Wie was Paulus?

Paulus werd geboren in Tarsus rond het jaar 10 – nauwkeurig is dit niet – na het begin van onze jaartelling. Zijn moeder was vermoedelijk joods en omdat Paulus het staatsburgerschap van Rome genoot, wordt verondersteld dat zijn vader een Romein was. Rond 35 wordt Paulus, die aanvankelijk de christenen vervolgde, door een ‘bovennatuurlijke kracht’ op de weg naar Damascus getroffen; hij bekeert zich tot de leer van Jezus, laat zich dopen en voegt zich bij de kring van de apostelen. Hij trekt rond in Syrië en Klein-Azië om de nieuwe leer van Jezus te verkondigen. In het jaar 50 sticht hij de kerk van Macedonië en tien jaar later keert hij terug naar Jeruzalem. Op zijn eigen verzoek wordt hij gearresteerd door de Romeinen, die het geloof in Christus strafbaar stelden; het ontluikende christendom sprak vooral de armere en minder machtige bevolking aan. Aanvankelijk is zijn straf nog mild, hij is min of meer vrij, maar in 66 keert hij terug naar de gevangenis. Een jaar later wordt hij onthoofd – althans in de rooms-katholieke versie van zijn levensverhaal. Jezus heeft hij nooit ontmoet. Zijn geschriften vormen een deel van het Nieuwe Testament en bestaan uit brieven (zie kader vanaf p. 14). Het Evangelie van Lucas is sterk door hem beïnvloed.

De opvatting dat alle mensen gelijk zijn, gebaseerd op de gedachte dat we *allemaal* kinderen van God zijn, is een radicale breuk met de joodse en ook met de Griekse wereld. Het begrip mensheid krijgt een nieuwe betekenis. In de joodse wereld van die tijd werd God opgevat als een God

die een speciale relatie met het joodse volk onderhield en er werd een scherp onderscheid gemaakt tussen joden en niet-joden. De Grieken zagen zichzelf als volkomen verschillend van de barbaren; dat waren praktisch alle volkeren buiten het Grieks-Romeinse gebied. Deze opdelingen hadden gevolgen voor de rechten die verschillende mensen hadden en voor wat men voor anderen overhad. Met de christelijke boodschap wordt afscheid genomen van dit mensbeeld.

Natuurlijk, het christendom kent in de praktijk juist een geschiedenis van enorme verschillen tussen mensen, en evenzeer een verleden van gewelddadige onderdrukking van niet-christenen. De verhalen zijn bekend. Bijvoorbeeld het verschil tussen de klassen in een en dezelfde kerk: tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw waren de voorste kerkbanken gereserveerd voor de rijken en notabelen, voor de ene medemens die toch meer aanzien genoot dan de andere medemens.

Ook een ander verschil heeft Nederland tot ver in de vorige eeuw bepaald: de verzuiling, de maatschappelijke orde die was gebaseerd op het verschil tussen verschillende groepen, waaronder de katholieken en de protestanten. Groepen met eigen scholen, eigen partijen, eigen kranten, omroepen en verenigingen – de verzuiling structureerde het hele leven.

Die wereld van verschillen is goeddeels verdwenen. Van kerkbanken voor een geprivilegieerde klasse is al helemaal geen sprake meer. En de verzuilde wereld? Nog steeds zijn er het bijzonder onderwijs, de christelijke vakbond, de christelijke partij. Nog steeds hoor je af en toe een sneer van de katholiek naar de protestant, en omgekeerd. Maar de verzuiling bepaalt niet meer volledig het zelfbegrip van de mens en het dagelijks leven. Kerkhistoricus Peter van Rooden gaat

nog een stap verder: 'De grote confessionele subculturen zijn verdwenen. Het bijzonder onderwijs bestaat nog, maar heeft zijn eigen karakter vergaand verloren.'⁴ De christen van nu, zo wil ik ook in de rest van dit boek betogen, lijkt steeds meer gehoor te geven aan de oproep van Jezus van zo'n twintig eeuwen geleden.

Toch is die gelijkheid daarmee niet vanzelfsprekend; gelijkheid blijft een *opgave*. Voor Jezus is het criterium niet tot welke bevolkingsgroep iemand behoort. Iedereen kan volgens Jezus je naaste zijn en aanspraak maken op je hulp; je naaste tref je niet alleen in je eigen groep of stam. Slavernij, het onderwerpen van een ander omdat hij of zij niet tot de groep behoort, is niet langer toelaatbaar. Zoals de Deense filosoof Søren Kierkegaard (1813-1855) schreef: 'Iemand die een ander wil onderwerpen ontkent zijn onvoorwaardelijke verwantschap.'

De opvatting dat alle mensen kinderen van God zijn en allemaal gelijk is het begin van een universalistische moraal, die typisch christelijk is. Het begrip 'menschheid' doet zijn intrede. De categorie mens overtreft als het ware de categorie 'Griek', 'barbaar', jood of niet-jood: de rechten en plichten gelden voor iedereen, niet alleen voor de eigen groep of stam. Het helpen van anderen overstijgt de eigen groepsgrenzen. Om bijvoorbeeld slachtoffers van een tsunami te helpen is het niet van belang of ze christen zijn of niet. Het zijn mensen en ze moeten worden geholpen. In het volgende hoofdstuk, over moraal, zal ik hier verder op ingaan.

Mensen zijn niet gelijk, want ze hebben toch verschillende eigenschappen en kwaliteiten? Dit is een bekend argument tegen het gelijkheidsideaal. Uiteraard erkennen christenen dat mensen verschillende talenten en eigenschappen heb-

ben, al dan niet aangeboren. Gelijk zijn gaat echter over iets anders en volgens christenen om iets wezenlijkers. We herkennen de ander als gelijke door zijn verlangen naar liefde en door het kunnen geven van liefde. Soms – lang niet altijd – wordt dat bijvoorbeeld duidelijk bij oudere mensen: ze vereenzelvigen zich minder met een maatschappelijke positie en ze zijn meer gericht op het geven en ook ontvangen van liefde. Je ziet het ook bij mensen die een groot verlies hebben geleden en die zich minder overgeven aan wedijver, en meer vanuit de liefde voor de ander en de wereld leven. Daarin schuilt de gelijkheid.

Er is een tweede argument voor het gelijkheidsideaal. Wat voor christenen telt zijn niet de eigenschappen zelf, maar het gebruik dat we ervan maken. Neem de eigenschap moed. Moed is geen deugd, zei de Franse filosoof Voltaire al, maar een vermogen dat misdadigers en grote mannen gemeen hebben. Dat geldt ook voor intelligentie, financieel inzicht of het talent om te zwemmen. Wat we met onze eigenschappen doen, dat is wat voor christenen telt. Iemand met een matig talent kan dat beter gebruiken dan iemand met een geweldig talent. We hebben allemaal het vermogen onze talenten ten goede of ten kwade te gebruiken. Wat dat betreft zijn we allemaal vrij. Juist die gelijke mate van vrijheid is wat ons gelijk maakt.

1.2.1 Man en vrouw

Hoe staat het met de gelijkheid van man en vrouw? Onder de volgelingen van Jezus en onder de eerste christenen waren veel vrouwen uit alle rangen en standen. Een opmerkelijk verschijnsel in die paternalistische tijd. Jezus riep op tot emancipatie van de vrouw. Maar wat doen de hedendaagse kerken daarmee?

Dat vrouwen en mannen dezelfde rechten en mogelijkhe-

den hebben om zich maatschappelijk te ontplooien, wordt door de meerderheid van christenen in Nederland onderschreven.⁵ De christelijke kerken drijven, ook in Nederland, op de activiteiten die vrouwen verrichten. Het zijn vaak de vrouwen die het vele vrijwilligerswerk doen, van koffiezetten tot het bezoeken van zieke of eenzame parochianen. Anders is het met de uitoefening van de religieuze ambten. Ook al heeft het christendom een traditie van vrouwelijke religieuzen (nonnen die in de zorg of het onderwijs werkten), het werkelijke spirituele gezag was voorbehouden aan mannen.

Daar is de laatste decennia een kentering in gekomen. Er zijn steeds meer vrouwelijke dominees (een onmogelijke grammaticale constructie: dominee betekent heer) in de protestantse kerken. In de rooms-katholieke kerken zijn steeds meer meisjes misdienaar (vanaf zeven jaar) of acoliet (vanaf twaalf jaar).⁶ Het ambt van pastoor, de leider van een parochie, is echter nog altijd voorbehouden aan priesters. Alleen celibatair levende mannen kunnen, na een opleiding aan een seminarie, tot priester worden gewijd. Mogelijk door het gebrek aan priesters, maar ook omdat leken binnen de kerk een sterkere positie hebben gekregen, zijn er steeds meer lekenpastores (vrouwelijke of mannelijke theologen) die als hulppastor zelfstandig de mis leiden. Zij vallen dan onder een priester die meerdere parochies onder zijn hoede heeft.

Angela Berlis, theologe en oud-katholiek priester in Haarlem, werd in 1996 als een van de eerste vrouwen tot priester gewijd in de Oud-Katholieke Kerk. Deze kerk splitste zich in 1870 af van de Rooms-Katholieke Kerk vanwege het dogma van de onfeilbaarheid van de paus. In veel opzichten zijn beide kerken vergelijkbaar, zoals op het punt van de eucharistieviering en de hostie; alleen kunnen vrouwen in

de Oud-Katholieke Kerk sinds halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw ook priester worden. Bij haar wijding voelde Berlis zich 'als Neil Armstrong op de maan'. Voor haarzelf was het een kleine stap, maar het was een grote stap voor anderen. Ze vermoedt dat vrouwenwijding ook in de Rooms-Katholieke Kerk niet tegen te houden is. 'Je moet zo'n ontwikkeling wel tijd gunnen. Zoiets moet kunnen zakken.'⁷

1.3 *De mens is vrij*

Broeders en zusters, u werd geroepen tot vrijheid. (Gal. 5, 13)

Mensen zijn gelijk in het christendom omdat ze allemaal in staat zijn gebruik te maken van de eigenschappen die ze hebben gekregen. Daarmee biedt het christendom ook ruimte voor het ideaal van vrijheid. Mensen zijn niet bepaald door hun afkomst, niet door hun plek in de samenleving, en ook niet door hun genen.

Hoe ziet die vrijheid eruit? Een eerste voorwaarde is het 'ontbreken van obstakels'. Met andere woorden, kunnen doen wat je wilt doen zonder daarbij door anderen te worden belemmerd. Die opvatting van vrijheid is binnen de filosofie – bijvoorbeeld in het werk van de Britse filosoof Isaiah Berlin (1909-1997) – wel omschreven als 'negatieve vrijheid'. Negatieve vrijheid is het domein waarbinnen iemand, ongestoord door anderen, kan doen of zijn wat in zijn vermogen ligt. Dit vrijheidsbegrip is de kern van het klassieke liberalisme. Bestaat deze vorm van vrijheid ook binnen het christendom?